

Banken: bloemen aan de rand van de afgrond.

Namen noemen we niet en overeenkomsten lijken toeval. Maar in 1920 gaat Marx en Co's Bank te Rotterdam aan overvloedige kredietverlening ten gronde. De Nederlandsche Bank wordt onvoldoende toezicht verweten. Via garanties van de toenmalige Rotterdamse Bankvereniging, R. Mees en Zonen en de Nederlandsche Bank worden de schuldeisers gespaard. Kosten: f 28 miljoen. In 1983 wordt Slavenburg's Bank te Rotterdam vlak voor de gong gered. Overmoedige kredieten, spekulaties in onroerend goed en fraude zijn door de vingers van de Nederlandsche Bank gegleden. Deze centrale bank tracht wel de vuile was van het Nederlands bankwezen binnen te halen. Kosten: enige honderden miljoenen voor jaren. De Franse staatsbank Crédit Lyonnais betaalt aan de overname van 1981 en de reddingsoperatie van 1983 een slordige miljard. Maar daarbij zijn waarschijnlijk de face-lift en naamsverandering van Slavenburg - via prijzige advertenties en Ster-spots - inbegrepen. Herstel van het vertrouwen in het bankwezen is kennelijk heel wat waard. Het gaat bij Slavenburg's Bank immers om zwart geld uit gok- en sekshuizen, heroïne- en wapenhandel, bedrog en een minister die dat alles in een vroegere functie juridisch begeleid heeft. De Franse president-direkteur praat z'n mond voorbij en verklaart dat Slavenburg wordt geleid door een 'bende boeven'. Eens te meer wordt duidelijk dat de verscherping van de economische crisis de 'wilde' kanten van het kapitalisme aan het licht brengt. Of is deze wild-west de schaduw van een onderneming onder de zon van het kapitalisme?

steen op de maag ('eet eerst je eigen huis maar op').

Maar ook op het terrein van hun bevriende cliënteel hebben de banken niet stil gezeten.

Banken laten geen geldsom ongemoeid

Banken zijn bepaald geen tussenpersonen, die uit menslievendheid bemiddelen tussen degenen die geld (kapitaal) aanbieden en zij die het vragen. Het zijn voor alles kapitalistische ondernemingen, die vooral door het verlenen van kredieten hun winsten behalen. Deze winsten komen voort uit het verschil tussen wat banken *geven* en wat ze *nemen*. Aan de ene kant de rente die de banken betalen voor het bij hen gedeponeerde geldkapitaal. Aan de andere kant de rentevoet die ze rekenen aan degenen die ze krediet verlenen.

Om dit eenvoudige en eeuwenoude principe te laten werken, doen de banken er alles voor om het vrije ('werkloze') kapitaal en inkomen te verzamelen. Te centraliseren dus. Hun motto daarbij is: 'Laat geen enkele geldsom ongemoeid, dus renteloos'. Ze gaan daar heel ver in en hebben sedert het einde van de jaren vijftig ook de kleine man en vrouw ontdekt door:

- het in werking stellen van een netwerk van filialen; de bank om de hoek,
- het uitbreiden van diensten; met de AMRO op reis,

- het opleggen van een bank- en girorekening aan de loon- en uitkeringsafhankelijken; vele kleintjes maken één grote.

Het is met name het principe van de meedenkende bank op de hoek, waarmee de banken zich hebben gericht op dat deel van de bevolking dat nu niet bepaald tot hun traditionele klantenkring gerekend kan worden. De geweldige uitbreiding van het zogenaamde *Consumptief krediet* is daar een illustratie van. Deze vorm van krediet stijgt volgens de gegevens van de Nederlandsche Bank in de periode 1960-1980 van 437 miljoen gulden naar een kleine 13 miljard. Daarmee worden duurzame consumptiegoederen als wasmachines, videorekorders en auto's binnen het financiële bereik van velen gebracht. Een sociale ontwikkeling die de banken geen windeieren heeft gelegd. Tegelijkertijd centraliseren ze het geld, vergroten ze hun aktieradius en raken veel mensen verstrikt in de greep van een onverbidde krediteur. Aan de verlokkingen van bijvoorbeeld een persoonlijke lening, een doorlopend krediet en een hypotheek met levensverzekering hebben velen moeten toegeven. Nu het 'nooit meer wordt zoals toen' liggen deze zware financiële verplichtingen als een

Bankkrediet om winst te maken

Kenmerkend voor de Nederlandse ondernemingen gedurende de laatste twintig jaar is het teruglopen van het *eigen vermogen* (zelffinanciering en aandelen) ten opzichte van het *vreemd vermogen* (geleend kapitaal). In de industrie bijvoorbeeld loopt het eigen vermogen in de periode 1945-1978 terug van 46% naar 24%. Deze verschuiving is vooral een gevolg van de daling van de gemiddelde winstvoet waardoor de mogelijkheid tot financiering van nieuwe investeringen uit eigen kapitaal teruggedrongen wordt. Hierdoor wordt het voor de ondernemer noodzakelijk vreemd kapitaal aan te boren. Twee samenhangende ontwikkelingen hebben de behoefte aan krediet sterk vergroot:

- het proces van technologische vernieuwingen dat de omvang van de investeringen aanzienlijk heeft uitgebreid,
 - de golf van fusies die vooral in de tweede helft van de jaren zestig het bedrijfsleven heeft overspoeld.
- De banken treden hierbij, behalve in hun traditionele 'bemiddelende' rol, steeds actiever op door het rechtstreeks aan ondernemingen verlenen

BANKEN VERLIEZEN KREDIET

van kredieten.

Ondernemers gaan deze kredieten in de eerste plaats aan om hun mogelijkheden op winst te vergroten. Globaal gesproken kunnen twee vormen van krediet onderscheiden worden.

1. *Het cirkulatiekrediet.* Dit is zogenaamd kortlopend krediet, meestal langer dan enige maanden. Met dit geleende kapitaal wil een ondernemer de waarde van de geproduceerde waren voortijdig binnenhalen. De onzekerheid van de markt dreigt namelijk steeds de tijd tussen de productie en de verkoop van de waren te verlengen. Dat wil zeggen dat het eigen kapitaal van de ondernemer (te) lang in omloop is (cirkuleert). Met het cirkulatiekrediet tracht hij die omlooptijd te verkorten om zich zodoende voortijdig van zijn winst te verzekeren. Daardoor kan hij sneller investeren, enzovoorts.

2. *Het investeringskrediet.* Dit is krediet op langere termijn, dat kan een periode van meer dan tien jaar zijn. Met dit geleende kapitaal wil een ondernemer de hoeveelheid kapitaal uitbreiden. In de eerste plaats om met de toegenomen kapitaal massa zich van een blijvende opbrengst te verzekeren. Verder bijvoorbeeld om te investeren in technologische vernieuwingen, zijn concurrentiepositie te versterken en zijn winst te verhogen.

In beide gevallen wil een ondernemer met krediet tot een hogere winst komen dan zonder krediet. Hij slaagt daar pas in als de betaalde rente minder is dan de behaalde winst.

De rente waar het hier om gaat, wordt nogal eens voorgesteld als een 'natuurlijk' produkt van werkloos geldkapitaal. Vergeten wordt dan dat de rente deel uitmaakt van de ondernemerswinst. Winst die voortkomt uit arbeid, namelijk dat deel van de arbeid dat niet in loon wordt uitbetaald (meerwaarde). Rente is dus niets anders dan een deel van de verhoogde meerwaarde die door het geleende kapitaal verkregen wordt. Hiermee wordt duidelijk dat zowel de ondernemer als de bankier hun voordeel trekken uit de in de onderneming verrichte arbeid.

Met name voor een periode van economische opgang geldt dat de gemiddelde rente lager is dan de gemiddelde winst. Hoe kleiner dit verschil is, des te minder of moeilijker wordt er krediet verleend en geïnvesteerd. In een situatie van een zich verscherpende crisis verdwijnt dit verschil zelfs.

Tabel 1. De ommekeer van het krediet

	I economische opgang winstpercentage 20% rentetarief 5%		II economische neergang winstpercentage 8% rentetarief 10%	
	zonder krediet	met krediet	zonder krediet	met krediet
investering	1000	2000	1000	2000
brutowinst	200	400	80	160
rente	—	50	—	100
over aan winst	200	350	80	60
belastingen (50%)	100	175	40	30
nettowinst	100	175	40	30
winstvoet				
eigen vermogen	10%	17,5%	4%	3%

Bankkrediet als boemerang

We kunnen deze wijzigende verhouding in de economische op- en neergang en de effecten daarvan op de nettowinst schematisch illustreren.* (Tabel 1)

In situatie I, de economische opgang, springt de winststijging naar voren die een ondernemer via een investeringskrediet binnenhaalt. Daarbij nemen we een *winstpercentage van 20%* aan en een *rentetarief van 5%*.

In situatie II, de economische neergang, daalt de nettowinst sneller met dan zonder een krediet. Daarbij gaan we uit van een *winstpercentage van 8%* en een *rentetarief van 10%*.

In beide situaties vergelijken we een investering van *f 1.000,- zonder krediet* (eigen vermogen) met een investering van *f 2.000,- met krediet*. In het laatste geval is zowel het eigen als het vreemde vermogen gesteld op *f 1.000,-*.

In een periode van economische opgang, met bijvoorbeeld een gegarandeerde afzet, blijkt een krediet voor een ondernemer een uitermate lukratieve zaak. De 'schadeloosstelling' aan de bank wordt zwaar overtroffen door de winststijging. Ook de bankier heeft niet te klagen en verleent met graagte en soepelheid (grote) kredieten.

In een periode van economische neergang werkt het krediet, met een naar verhouding hoog rentetarief, als

een boemerang op de winsten van de onderneming. Het krediet dat aangegaan is om de winsten veilig te stellen of te verhogen, blijkt een aanslag op de winst en werkt versnellend op de ingezette daling van de winstvoet. Tegelijkertijd wordt een groeiend deel van de winsten naar de banken (en andere geldschietters) gesluisd.

De situatie wordt ernstiger naarmate het winstpercentage daalt en/of het rentetarief stijgt. Stel bijvoorbeeld het winstpercentage op 5% bij een rentetarief van 10%. Dan wordt de vierde kolom van tabel 1:

investering	2000
brutowinst	100
rente	100
belastingen	0

Dat wil zeggen dat nog voor de belastingafdracht de winst verdwenen is! In zo'n geval - en dat is een kenmerk van de huidige economische crisis - komen de betreffende banken en ondernemingen in een penibele situatie.

Veel ondernemingen hebben zich diep in de schulden gestoken. Zo hebben bijvoorbeeld de stijgende voorraden hen tot grote cirkulatiekredieten gedwongen. Hiermee wordt beoogd de verlies-effecten van de niet-verkochte goederen zo lang mogelijk uit te stellen. Deze en eventuele nieuwe kredieten om aan een faillissement te ontkomen, trekken echter de strop van een dreigende ondergang steeds sterker aan.

BANKEN VERLIEZEN KREDIET

De banken worden gekonfronteerd met een zich opstapelende vraag naar krediet. Eén van de oorzaken van de optredende hoge rentestand. Een kredietweigering stellen ze zo lang mogelijk uit. Als ze weigeren, weten ze vrijwel zeker dat ze naar het uitgeleende kapitaal kunnen fluiten. Daarbij komt dat het verlies van geleend kapitaal een keten effecten oproept. Eventuele faillissementen van debiteuren slepen faillissementen van krediteuren in hun kielzog mee. Maar tegelijkertijd dreigt het gevaar dat de banken droog komen te staan. De dalende winsten en de export van kapitaal hebben de inleg van kapitaal bepaald niet verhoogd. Verder is door de dalende koopkracht het konsumptief krediet sterk teruggelopen. Hoe dan ook, kredieten worden nog slechts onder strenge voorwaarden verleend, als ze verleend worden. Zo worden staatsgaranties geëist en bedrijfsgebouwen, machines, voorraden of onroerend goed in onderpand genomen (bijvoorbeeld KBB, Ogem, Holec). In dit proces van verval worden zowel door de ondernemers als door de bankiers grote risico's genomen. Nieuwe schulden worden gemaakt om oude schulden af te lossen. Risikovolle kredieten worden toegevoegd aan de al lopende kredieten. De zware schuldenlast voert een groeiend aantal ondernemingen naar een faillissement en doet de kwetsbaarheid van de banken toenemen.

Ondernemers en bankiers tussen twee vuren

De overwegingen waardoor ondernemers en bankiers zich bij hun beslissingen laten leiden zijn in wezen niet zo interessant. Je zou eigenlijk kunnen zeggen: of ze nou willen of niet, hun taak in het kapitalisme is winst maken, punt uit. Maar laten we ons toch even in het gedachtengang proberen te verplaatsen.

Ze worden heen en weer geslingerd tussen twee typen beoordelingen.

Aan de ene kant hebben ze zich verkeken op de crisis die het kapitalisme doormaakt. Hun verwachtingen dat de vernietigende crisis van voor de tweede wereldoorlog nooit meer zou terugkomen, waren hoog gespannen. Het minste wat ze konden doen was: houden wat er te houden valt. Elke kleine opleving van de winsten en daling van de rentevoet worden op die

Tabel 2. Stijgende risico's bij hoge kredieten

	VAR (miljoenen)		Debiteuren (miljarden)	
	AMRO	ABN	AMRO	ABN
1971	27	28	9,66	11,33
1975	85	90	22,10	25,08
1980	285	300	52,90	56,12
1981	475	495	51,99	60,39
1982	850	648	50,25	59,82

(NRC/Handelsblad, 18 mei 1983)

manier een rechtvaardiging voor het nemen van (nieuwe) risico's.

Dank zij de AVRO zou je kunnen zeggen dat in elke ondernemer of bankier een J.R. van Dallas schuilt. Niet zozeer vanwege een boosaardige inborst komen ze echter in kwalijke praktijken terecht van speculatie en zwart geld uit welke handel dan ook. Het is de dwang tot het winst maken die verblindend werkt.

Aan de andere kant zit de schrik voor een springende bank er goed in. Aan één grote zitten heel wat kleinere vast. De vorige economische crisis (1929) heeft dat immers laten zien.

De ineenstorting in 1982 van de grote Italiaanse bank Ambrosiano en een aantal banken in de Verenigde Staten en het debacle van de Tilburgsche Hypotheekbank hebben diepe sporen achter gelaten.

De 'razzia' bij Slavenburg's Bank door de Fiscale Inlichtingen en Opsporingsdienst (FIOD) is dan ook op grote weerstanden gestuit bij het Nederlandse bankwezen en het daarmee sympathiserende Ministerie van Financiën. Het is niet voor niks dat er snel een ambtelijke werkgroep van dat ministerie, waar de ex-bankier Ruding aan het hoofd staat, werd ingesteld. Deze werkgroep moet

Burgerlijke ongehoorzaamheid

BANKEN VERLIEZEN KREDIET

Tabel 3. Enige cijfers van de grote vier

	ABN		AMRO		RABO		NMB	
	1981	1982	1981	1982	1981	1982	1981	1982
Brutowinst	1005	1178	894	1039	1287	1331	549	626
VAR	495	648	475	850	472	580	310	500
Belastingen	159	165	156	25	286	262	82	21
Nettowinst	342	359	263	163	528	489	148	90
%-groei	5,1%		- 37,9%		- 7,4%		-39,1%	

(NRC-Handelsblad 18 mei 1983)

het onderzoek bij Slavenburg en eventuele andere onderzoeken bezien op hun schadelijkheid voor het vertrouwen in het bankwezen. Serieuze onderzoeken naar de handel en wandel van de banken worden daarmee nog meer onmogelijk gemaakt. En gehoord de uitspraak van de nieuwe baas van Slavenburg, Vignon, is dat begrijpelijk. 'Ik kan niet zeggen dat we nu volledig schoon schip hebben gemaakt, maar welke bank kan dat wel?' We mogen aannemen dat hij daarbij gedacht heeft aan het zwarte geldcirkuit, waarin de banken een verduisterende rol spelen en waarvan de schattingen over de omvang ervan steeds meer in de buurt van 30 miljard gulden komen (alleen al in Nederland).

De strop van de banken

De schrik is dus in de benen van de bankiers gezakt. Daar is dan ook bestreden voor. Zonder de vitale positie van de banken in het machtsblok van industrie-, handels- en financierskapitaal te onderschatten, kan vastgesteld worden dat het financieringsstelsel (en daar hangt veel mee samen) aan het wankelen is gebracht.

Met name de zwaar uitdijende strop-pot is een teken aan de wand. De banken kennen deze risikobestrijdende 'potjes' al jaren. De laatste jaren zijn ze barstensvol gestort om de toenemende faillissementen van in de schuld staande bedrijven op te vangen. Alleen al in 1982 hebben de vier grote Nederlandse banken (AMRO-bank, ABN, RABO-bank en NME) ruim 2½ miljard gulden in deze pot voor 'Voorzieningen Alge-

mene Risiko's' (VAR) gestort. En volgens het NRC/Handelsblad van 18 mei j.l. - 'Stroppenpotten wijzen op falen van bankiers' - moet hieraan nog ongeveer 10% toegevoegd worden om een beeld te krijgen van alle Nederlandse banken tesamen.

De banken maken niet bekend welke bedragen ze aan de VAR onttrekken. Gegevens in de Staatscourant, die met twee jaar vertraging verschijnen, maken duidelijk dat de stortingen niet toereikend zijn. In het jaar 1980 werd 0,5 miljard gulden meer uit de strop-pot gehaald dan er in werd gestort. In 1982 was dit 1,2 miljard. Uit deze toevoegingen achteraf kan gekonkludeerd worden dat vanaf 1972 de zogenaamde stille reserves worden aangesproken. De banken teren dus in. De daling van de nettowinsten bevestigen dat.

Voor de banken is de klad er dus ook goed ingekomen. Hun reserves worden aangetast. En die reserves zijn van groot belang, omdat zij de buffer zijn om het ingelegde kapitaal terug te kunnen betalen. Nu is het niet zo dat die reserves geheel moeten opwegen tegen dat aan de banken geleende kapitaal. Maar voor een verantwoorde bedrijfsvoering moeten ze altijd met een deel van hun reserves klaar kunnen staan als hun klanten tot terugvordering wensen over te gaan. Met andere woorden: hun liquiditeitspositie moeten ze bewaken en een feit is dat die terugloopt. Voor de handelsbanken was die in 1952: 84,5, in 1965: 34,4, in 1970: 30,3 en in 1980: 23,7.

Deze toegenomen kwetsbaarheid van de Nederlandse banken is natuurlijk niet alleen een gevolg van de verslechterende nationale economie. De malle-molen van de schuldenlast draait ook op internationaal nivo op steeds hogere toeren.

Zeer sprekend is dit in de verhouding van de banken en hun internationale organisaties met de landen, die op de rand van de economische afgrond staan (Brazilië, Mexico, Peru, enzovoorts). Banken als de ABN en AMRO nemen in dat netwerk een belangrijke plaats in, ze behoren tot de dertig grootste banken van de wereld. Ook de RABO-bank is internationaal actief en heeft bijvoorbeeld in juli j.l. aan de Wereldbank 110 miljoen gulden geleend. Ene meneer Slavenburg heeft eens gezegd dat op de rand van de afgrond de fraaiste bloemen te plukken zijn. De prijs blijkt echter hoog te zijn en de val diep.

Wat nu?

Met een poging een aantal aspecten van het functioneren bloot te leggen, hebben we de macht van de banken bepaald niet gebroken. En ook al ondermijnen de banken door hun ongecontroleerde kredietverlening de pijlers waarop die macht rust, dan neemt dat niet weg dat ze heersen over de werkgelegenheid en het inkomen van velen. De recente voorbeelden van KBB, Ogem, RSV en Holec zijn slechts enkele uit een lange rij. Een paar dingen kunnen inmiddels duidelijk zijn:

- Het formele toezicht van de Nederlandsche Bank stelt niet veel voor.

BANKEN VERLIEZEN KREDIET

Uiteindelijk blijkt steeds weer dat een vaderlijke vermaning van Zijlstra of Duisenberg het meest opzienbarende is dat we kunnen verwachten.

De invloed die de centrale bank uitoefent is principieel ten gunste van de partikuliere banken. Als het zwarte geld over straat rolt, zal Duisenberg het oprapen en keurig in de kluisen van de banken opslaan.

Daarbij komt dat de Nederlandsche Bank voor een bepaald economisch beleid staat. De kern daarvan wordt gevormd door 'beperken van de inflatie, terugdringen van de overheidsuitgaven en een gematigde loonontwikkeling'. De banken worden gestimuleerd op de lonen van het bankpersoneel te bezuinigen en de tarieven voor de klanten te verhogen.

Konklusie en leidraad voor het handelen van de vakbeweging: heb geen vertrouwen in de Nederlandsche Bank.

- Spekulative, fraude en andere bedenklijke bankactiviteiten verschillen niet principieel van overmatige kredietverlening en de kwalijke gevolgen daarvan. Onder een glas Mexicaanse wijn en een Braziliaanse sigaar onverbidde dwang uitoefenen tot zware bezuinigingen voor de armsten is één. Kredietweigering aan een Nederlands bedrijf met duizenden arbeid(st)ers is twee. Zwart geld uit kriminele praktijken koesteren en omzetten in witte waardepapieren is drie.

Konklusie en leidraad voor het handelen van de vakbeweging: niet alleen het topje van de ijsberg is van ijs.

- Het bankgeheim is een heilig wapen in handen van de bankiers en gerespekteerd door ondernemers. Het standpunt van de Nederlandse Bankiersvereniging luidt: 'dat banken niet gehouden zijn zich te verantwoorden voor het gevoerde beleid tegenover groeperingen die niet de bevoegdheden hebben controle op het door banken gevoerde beleid uit te oefenen en ook geen verantwoordelijkheid voor de

gevolgen van het gevoerde beleid'.

De Dienstenbond-FNV krijgt in de kwestie van het KBB-koncern van de Raad van Bestuur van de AMRO-bank te horen: 'Onder volle respektieering van het standpunt dat u inneemt, zijn wij echter van mening dat wij terzake jegens u noch verantwoording schuldig zijn, noch aansprakelijk zijn'.

Dit standpunt is in overeenstemming met de wet en sluit elke controle uit. Konklusie en leidraad voor het handelen van de vakbeweging: vecht voor het opheffen van het bankgeheim.

De macht van het bankgeheim en daarmee van de banken staat natuurlijk niet op zichzelf. Als we het bankgeheim willen bevechten en controle willen krijgen over de geldstromen, de kapitaal-export en het zwarte geld, dan leggen we de bouwstenen voor een anti-kapitalistische vakbondsstrategie. Zo'n strategie kan dus nooit alleen gericht zijn op de banken, maar voert ons onvermijdelijk naar een weg waar we de grote en multinationale ondernemers tegenkomen. Op die weg vol botsingen zullen we moeten weten waarom nationalisatie van de banken, zonder schadeloosstelling en onder onze controle een zeer belangrijke stap is. De dubbel-funkties van bankiers en ondernemers maken het ons wat dit betreft gemakkelijk.

Konklusie en leidraad voor het handelen van de vakbeweging: maak een eind aan het meedenken met de ekonomie van ondernemers en bankiers.

Hans Boot

*) Ontleend met nog enkele andere gegevens aan: Marcel van der Linden, 'De banken, het krediet en de bedrijven', in: de Internationale, juni/september 1983.